

УДК 340.13:347.6

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.2.4>

КУР'ЯН В.В.

КАТЕГОРІЯ «НАЙКРАЩІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ» ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ, ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ В УКРАЇНІ ТА ЯК ПРИНЦИП В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

THE CATEGORY OF “BEST INTERESTS OF THE CHILD” THROUGH THE PRISM OF SCIENTIFIC VIEWS, LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT IN UKRAINE AND AS A PRINCIPLE IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Принципу найкращих інтересів дитини приділяється першочергова увага як у практиці Європейського суду з прав людини так і, у вітчизняній судовій практиці. В статті проаналізовано наукові погляди, практику Європейського суду з прав людини та правові позиції Верховного Суду в Україні. В результаті проведеного комплексного аналізу з'ясовано, що для можливості беззаперечного дотримання принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, необхідна дефінітивність категорії «найкращі інтереси дитини» та дотримання правила процедури, яке покладено в основу триєдиної концепції найкращі інтереси дитини, встановленої в Конвенції про права дитини. Розкриття найкращих інтересів дитини, як проявленого динамічного явища, що є в діалектичному зв'язку із сутністю, дасть можливість дотримуватися принципу забезпечення найкращих інтересів дитини у випадках коли постає питання про визначення її місця проживання, усиновлення, встановлення опіки та піклування.

І, як наслідок, може слугувати підґрунтям розкриття потенціалу розвитку окремої дитини з одного боку та превентивним заходом з метою запобігання конфлікту дитини з кримінальним законом з іншого.

Авторка, провівши паралель між необхідністю повного і гармонійного розвитку дитини і приділенню установами та органами першочергової уваги, якнайкращому забезпеченню інтересів дитини, дійшла висновку, що найкращі інтереси дитини – це її гармонійний розвиток, який в свою чергу є правом дитини, що кореспондується з обов'язком батьків при забезпеченні найкращих інтересів дитини, виходити з принципу «не нашкодити».

Задля забезпечення вище зазначеного гармонійного розвитку необхідно не лише забезпечення права дитини бути вислуханою, а й отримання висновків фахівців з різних сфер, що охоплюють індивідуальні інтереси конкретної дитини, які такі фахівці спроможні висувати в результаті спостереження за розвитком дитини в динаміці протягом певного проміжку часу.

Ключові слова: *принцип найкращі інтереси дитини, категорія найкращі інтереси дитини, забезпечення найкращих інтересів дитини, правило процедури, дитино-центризм, процедура в судовому процесі.*

The principle of the best interests of the child is given priority attention both in the case law of the European Court of Human Rights and in national court practice. The article analyzes the scientific views, case law of the European Court of Human Rights and legal positions of the Supreme Court of Ukraine. As a result of the comprehensive analysis, it is found that in order to ensure unconditional compliance with the principle of ensuring the best interests of the child, it is necessary to define the category of “best interests of the child” and to comply with the rule of procedure which is the basis of the triune concept of the best interests of the child established in the Convention on the Rights of the Child.

© КУР'ЯН В.В. – доктор філософії у галузі «Право», старший викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу (Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The disclosure of the best interests of the child as a manifested dynamic phenomenon that is in dialectical connection with the essence will make it possible to adhere to the principle of ensuring the best interests of the child in cases where the issue of determining his or her place of residence, adoption, guardianship and custody arises.

And, as a result, it can serve as a basis for unlocking the developmental potential of an individual child, on the one side, and as a preventive measure to prevent a child from coming into conflict with the criminal law, on the other.

The author, drawing a parallel between the need for full and harmonious development of the child and the priority attention paid by institutions and agencies to the best interests of the child, concludes that the best interests of the child are his or her harmonious development, which in turn is the right of the child, which corresponds to the obligation of parents to proceed from the principle of “do no harm” when ensuring the best interests of the child.

To ensure the above-mentioned harmonious development, it is necessary not only to ensure the child's right to be heard, but also to obtain the opinions of specialists in various areas covering the individual interests of a particular child, which such specialists are able to draw as a result of observing the child's development over time.

Key words: *principle of the best interests of the child, category of the best interests of the child, ensuring the best interests of the child, rule of procedure, child-centeredness, procedure in court proceedings.*

Вступ. Зважаючи на те, що під час дії воєнного стану, кількість судових справ, що перебувають на розгляді в національних судах України, за предметом позовних вимог «визначення місця проживання дитини» зростає, як наслідок справ про розірвання шлюбу, то постає потреба в ґрунтовному дослідженні категорії «найкращі інтереси дитини».

Так, саме принципу найкращих інтересів дитини приділяється першочергова увага як, при прийнятті рішень органами, уповноваженими опікуватися справами щодо дітей, в тому числі, органами опіки та піклування так і, судами всіх інстанцій та не лише в категорії справ «визначення місця проживання дитини», а й «опіка та піклування», «усиновлення» тощо.

Та, на переконання авторки, щоб дотримання зазначеного принципу було беззаперечним, то необхідно здійснити комплексне дослідження категорії «найкращі інтереси дитини» і, з'ясувати сутність правила процедури, що покладене в триєдину концепцію найкращих інтересів дитини.

Здійснивши аналіз останніх досліджень і публікацій, можемо дійти висновку, що дотримання принципу найкращих інтересів дитини та його застосування досліджувалися вченими та науковцями у різні періоди, та у період останніх п'яти років, вважаємо за необхідне звернути увагу, зокрема, на здобутки дослідників, серед яких Устрицька Н.І. та Дільна З.Ф. щодо дотримання принципу найкращих інтересів дитини у кримінальному провадженні за участі дитини, Петрович Ж. Датченко Н., які акцентували увагу на забезпеченні найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні та М. Корнієнко, що аналізувала застосування цього принципу в рамках цивільного судочинства.

Постановка завдання. В результаті аналізу судової практики та наукових пошуків необхідно з'ясувати зміст категорії «найкращі інтереси дитини», що відповідає принципу «забезпечення найкращих інтересів дитини», який сформульовано у практиці Європейського Суду з прав людини та сутність правила процедури, що закладене в триєдиній концепції «найкращі інтереси дитини» Конвенції про права дитини, що включає матеріальне право, основоположний тлумачний правовий принцип та правило процедури.

Результати дослідження. Устрицька Н.І. та Дільна З.Ф. визначають принцип найкращих інтересів дитини, як підхід, застосовуючи який держава будує взаємодію між дитиною та інституціями (державними і приватними) [1, с. 644]. Такий підхід є дитино-центрований з наявністю додаткових гарантій для дитини.

Але, зазначені науковці розглядають дитино-центризм, де добробут та права дитини ставиться на перше місце, для роботи з дітьми, які вже потрапили у конфлікт із законом і, застосування цього підходу, враховуючи потреби, вразливості та етапи розвитку дітей дає можливість зосередитись на перспективах дитини, що сприяє реабілітації та реінтеграції, а не каральному заходу. [1, с. 645].

Але, якщо дитина вже потрапила в конфлікт із кримінальним законом то, існує велика вірогідність того, що це наслідок відсутності дотримання принципу найкращих інтересів дитини на інших етапах її розвитку.

Очевидно, що у разі нехтування дитино-центризмом, наприклад у цивільному процесі при визначенні місця проживання дитини, то в подальшому, як наслідок протиріч між дитиною і сім'єю, в якій вона виховується, стає конфлікт з кримінальним законом.

Тож, найкращі інтереси дитини, як категорія, має характеризувати проявлене динамічне явище «дотримання найкращих інтересів дитини», що буде в діалектичному зв'язку із сутністю, тобто єдиним але не тотожним, і, впливатиме в першу чергу на причину, щоб не було потреби працювати з наслідками.

Практикуючий юрист М. Корнієнко розкриваючи зміст принципу «найкращі інтереси дитини», в результаті дослідження доктринальних визначень, приходить висновку, що найкращі інтереси дитини є комплексним поняттям, яке включає в себе низку елементів [2, с. 399]. В результаті аналізу практики Європейського суду з прав людини, М. Корнієнко робить підсумок, що деякі з рішень, стають поворотними та істотно змінюють практику, що складалася в Україні [2, с. 400].

Підсумовуючи аналіз правових позицій Верховного Суду, М. Корнієнко, зазначає, що основою судового тлумачення поняття «найвищі інтереси дитини» є практика ЄСПЛ, який надає широке визначення цього поняття та залишає для національних судів свободу розсуду при встановленні того, що відповідає найкращим інтересам дитини у кожному конкретному випадку, а тому вона вважає за необхідне закріпити поняття найкращих інтересів дитини в національному законодавстві, зокрема у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» [2, с. 402].

М. Корнієнко вважає, що закріплення поняття найкращих інтересів дитини, забезпечить правильне застосування цього принципу судами нижчих інстанцій, органами опіки та піклування та іншими державними органами, які приймають рішення у справах щодо дітей [2, с. 402] але з даним твердженням можливо погодитись, якщо таке поняття буде відповідати категорії «найкращі інтереси дитини», виходячи з функціональної ролі, якою буде аналіз і одночасний синтез, як ознака глибини проникнення у сутність явища «найкращі інтереси дитини».

На наше переконання, категорія «найкращі інтереси дитини», що відповідає явищу і сутності, де проявлені акценти зміщення парадигми від «не розлучення малолітньої дитини з матір'ю» до «необхідності розвитку дитини в атмосфері щастя, любові і розуміння» з метою забезпечення найкращих інтересів дитини, має прослідковуватися не лише у формальному визначенні в судовій практиці, а й забезпечувати нівелювання маніпулювання матір'ю поняттям «найкращі інтереси дитини», без усвідомлення його сутності, а також потребу нового покоління у формуванні та розвитку гармонійного суспільства.

Так, у 2018 році Велика Палата Верховного Суду висувала, що вона: *«вважає за необхідне відступити від висновків Верховного Суду України, висловлених у постановках від 14 грудня 2016 року у справі № 6-2445цс16 та від 12 липня 2017 року у справі № 6-564цс17, щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, а саме ст. 161 СК України та принципу 6 Декларації прав дитини, про обов'язковість брати до уваги принцип 6 Декларації прав дитини стосовно того, що малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини бути розлучена зі своєю матір'ю. Велика Палата Верховного Суду вважає, що при визначенні місця проживання дитини першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини в силу вимог ст. 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року»* (Постанова від 17 жовтня 2018 справа 402/428/16-ц) [3].

В преамбулі Конвенції про права дитини серед іншого зазначено, що держави-учасниці цієї Конвенції визнають, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння [4].

Поняття «сім'я» згідно Сімейного кодексу України трактується, як соціальний інститут і, як союз конкретних осіб та є первинним та основним осередком суспільства. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства[5].

Європейський Суд з прав людини у справі X та інші проти Словенії (Case of X and others v. Slovenia (Applications nos. 27746/22 and 28291/22) Article 44 § 2 of the Convention) 19 березня 2025 року, виснував, що взаємне задоволення батьків і дітей від товариства одне одного становить фундаментальний елемент сімейного життя – навіть якщо стосунки між батьками розірвані (див. Кіган проти Ірландії (Keegan v. Ireland), 26 травня 1994 року, § 50, серія A, № 290).

Сімейне життя в Договірних Державах охоплює широкий спектр батьківських прав і обов'язків щодо догляду та виховання неповнолітніх дітей [6].

Частиною 1 статі 3 Конвенції про права дитини визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [4].

Як свідчить статистика розгляду справ в національних судах України, станом на 13.04.2025 року категорія справ «визначення місця проживання дитини» розглядається переважно лише в першій судовій інстанції (519564 справ), бо ця ж категорія в апеляційній інстанції (73644 справ) та касаційній інстанції (7362 справи) має досить малий відсоток, а документи з правовими позиціями складають – 323 справи.

Аналіз правових позицій Касаційного цивільного суду Верховного Суду (серед яких, зокрема і, правові позиції, викладені у Постановах: від 5 вересня 2018 року, справа 752/22028/16-ц; від 17 жовтня 2018 року, справа 402/428/16-ц; від 14 листопада 2018 року, справа 463/3301/16-ц; від 18 вересня 2019 року, справа 201/4420/17; від 14 лютого 2020 року, справа 574/886/18; від 2 грудня 2020 року, справа 305/1707/18; від 23 грудня 2020 року, справа 712/11527/17; від 28 грудня 2020 року, справа 487/2001/19), дозволяє виокремити критерії, якими мають керуватися суди нижчих (першої та апеляційної) інстанції при винесенні рішення про визначення місця проживання дитини, а саме:

- інтереси самих дітей, їх побажання та чутливість, враховуючи, при цьому, сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо;
- особиста прихильність дитини до кожного з батьків, вік дитини;
- ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, у тому числі обов'язків по вихованню дитини;

- об'єктивна оцінка відносин між колишнім подружжям;

- матеріально-побутове забезпечення батьків судами враховується, але не є визначальним.

Слід відмітити, що правові позиції також містять положення про те, як має діяти суд у разі коли особиста прихильність дитини до обох батьків, а також і ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків – однакова, та кожен із батьків спроможний надати необхідне матеріально-побутове забезпечення.

Так, бажання дитини, яка досягла 10-річного віку, та її думка має бути заслухана і враховуватися судами під час вирішення питання про визначення її місця проживання (Постанова від 18 серпня 2021 справа 303/3102/19) та суд має віддати перевагу тому з батьків, який може забезпечити більш сприятливі умови виховання дитини. Важливим критерієм є моральні якості матері та батька як вихователів, а також чи налагоджені відносини матері чи батька та її чоловіка чи дружини з дитиною, якщо батьки чи хтось один із них перебувають в іншому шлюбі.

Наприклад, у справі № 487/2001/19 суд Верховний Суд встановив: *«апеляційний суд дійшов достатньо обґрунтованого висновку про визначення місця проживання малолітньої дитини разом із батьком так як при вирішенні спору надав першочергове значення саме найкращим інтересам дитини, так як дитина вже досить тривалий час проживає разом із батьком в атмосфері любові, турботи, захисту»* (Постанова від 28 грудня 2020 справа 487/2001/19) [7].

У Правовій позиції, викладеній у Постанові від 14 лютого 2020 року, Касаційний цивільний суд Верховного суду, зокрема, зазначив: *«У справі № 574/886/18 Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що у зв'язку з відсутністю налагоджених відносин позивача та її чоловіка з дитиною, визначення місця проживання малолітньої дитини разом з матір'ю не відповідатиме якнайкращому забезпеченню її інтересів, у цьому випадку дитині доведеться адаптуватися до нового соціального середовища, що може негативно вплинути на її психологічний стан.»* (Постанова від 14 лютого 2020 справа 574/886/18) [8].

Важливим критерієм у такій категорії справ є соціальні зв'язки дитини, про сталість яких можуть свідчити наступні факти: відвідування дошкільного навчального закладу – садку чи шкільного навчального закладу, відвідування різноманітних гуртків, за дитиною здійснюється медичний догляд, у дитини є свої друзі, захоплення, дитина має сталі сімейні зв'язки, зміна мови спілкування та інші факти, які свідчать, що дитина вважає своє місце проживання постійним, комфортним і місцем проживання своєї родини, тощо.

Касаційний цивільний суд Верховного суду звертає також увагу, що зазначені факти необхідно оцінювати в сукупності з дотриманням інтересів дитини як на цей час, так і в майбутньому,

балансу інтересів та прав батьків, думки дитини, якщо вона досягла такого віку й рівня зрілості, тощо (Постанова від 5 серпня 2020 справа 521/14556/16) [9].

Зважаючи, на вище перелічені критерії, всі рішення суддів у такій категорії справ, містять тезу про те, що суди приймаючи рішення про визначення місця проживання дитини мають виходити із якнайкращого забезпечення інтересів дитини.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» визначено поняття «забезпечення найкращих інтересів дитини», як дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити [10].

Аналіз практики Європейського Суду з прав людини дає підстави стверджувати, що принцип забезпечення якнайкращих інтересів дитини тісно пов'язаний з принципом зважування інтересів дитини та батьків.

Наприклад, у п. 54 Рішення Хант проти України Європейський Суд з прав людини зазначив, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага. При дотриманні такої рівноваги, інтереси дитини, за своєю природою та важливістю, мають переважати над інтересами батьків [11].

Отже, провівши паралель між необхідністю повного і гармонійного розвитку дитини і приділенню установами та органами першочергової уваги, якнайкращому забезпеченню інтересів дитини, можемо дійти висновку, що найкращі інтереси дитини – це її гармонійний розвиток.

На переконання авторки, право дитини на гармонійний розвиток кореспондується з обов'язком батьків при забезпеченні найкращих інтересів дитини, виходити з принципу «не нашкодити».

Адже, гармонійний розвиток, можливий якщо він відбувається в атмосфері щастя, любові і розуміння, а емоційний стрес, який з тих чи інших причин, може час від часу зазнавати дитина, має зводитися до мінімуму та, відповідно, нівелюватися атмосферою любові, поваги та розуміння дитини з позиції визнання її суб'єктності.

В контексті визнання суб'єктності дитини, на думку авторки, доречним є звернути увагу на дослідження докторки педагогічних наук Петрочко Ж.В., яка зокрема, відзначає мультидисциплінарність та динамічність концепції «найкращі інтереси дитини», філософське підґрунтя якої базується на визнанні факту суб'єктності дитини.

Петрочко Ж.В. зазначає, що суб'єктність передбачає певну рефлексію дитини щодо подій, які з нею трапляються, і середовища, у якому вона знаходиться. Принцип найкращих інтересів дитини забезпечує дитині можливість для цієї рефлексії, наголошуючи на врахуванні особливостей розвитку дитини, а також думки дитини й дітей у цілому щодо подій і рішень, які їх стосуються [12].

Отже, можемо дійти висновку, що погляди Петрочко Ж.В. стосовно суб'єктності і забезпечення дитині можливості рефлексії, корелюється з такими філософськими категоріями, як: суб'єкт (лат. *subjectus* – те, що знаходиться в основі), який в теорії пізнання визначається, як активний компонент пізнавального відношення стосовно пізнаваної дійсності (об'єкту) [13, с. 214] та сутність і явище, які виражають розрізнення стійкого, інваріантного й мінливого, варіативного: внутрішній зміст предмета, стала єдність усіх багатоманітних форм його буття (сутність) і розмаїті зовнішні форми його існування та прояву (явище) [13, с. 215].

В контексті зазначеного слід також, звернути увагу на твердження В.О. Сухомлинського: «Якнайменше гучних фраз про любов до людини взагалі, якнайбільше конкретних справ, щирої участі в житті, у творенні радощів – ось що має стати правилом морального виховання [14, с. 17]. Щоб бачити себе, маленька людина має навчитися бачити життя. Бачити людину, розуміти і відчувати у ній красу, дивуватися і захоплюватися нею, співвідносити себе з побаченим і зрозумілим, ніби приміряти свої чесноти з тим, що вона вважає за зразок». І, виходячи зі своїх тверджень В.О. Сухомлинський слушно зазначає, що на його переконання, дуже важливим розповідати підліткам, юнакам і дівчатам про прожите життя. Про те, що людина зробила за своє життя, чим вона звітує перед поколінням, які приймають від неї естафету творчості, творення [14, с. 16].

Тож, зважаючи на проведений аналіз та виходячи з тлумачення Комітетом з прав дитини у Загальному коментарі №14 (2013) Конвенції про права дитини, що концепція найкращих інтересів дитини є триединою і, включає: матеріальне право, основоположний тлумачний правовий принцип та правило процедури, то саме правило процедури, згідно якого і можна встановити чи динамічне явище «дотримання найкращих інтересів дитини», що є в діалектичному зв'язку

із сутністю, відповідає категорії «найкращі інтереси дитини», а відтак, і законодавчо визначеному поняттю чи ні у кожному конкретному випадку, залишається поза увагою як науковців так і, судів першої інстанції.

Відповідно, зважаючи на тлумачення Комітетом правила процедури в якому конкретизується, що процес прийняття рішення, яке вплине на конкретну дитину, визначену групу дітей або дітей загалом, повинен передбачати оцінку можливого впливу рішення (позитивного або негативного) на відповідну дитину або дітей.

Комітет витлумачує, що «для процесів оцінки та визначення найкращих інтересів дитини необхідні процедурні гарантії. Крім того, в обґрунтуванні рішення необхідно продемонструвати, що відповідне право точно було враховано. В зв'язку з цим Держави-учасниці повинні пояснити, як в рішенні забезпечується дотримання відповідного права, тобто що саме визнано таким, що відповідає найкращим інтересам дитини; які критерії лежать в його основі; та яке значення надане інтересам дитини порівняно з іншими міркуваннями, чи то загальними питаннями політики, чи то індивідуальними випадками» [15, с.4].

На переконання авторки, визначення процедури встановлення найкращих інтересів дитини в судовому процесі, окрім іншого, дасть можливість суддям приймати об'єктивні рішення в таких категоріях справ, опираючись не лише на внутрішнє переконання, а й на компетентні професійні висновки фахівців у сфері психології, педагогіки тощо в процесі спостереження за розвитком дитини.

Висновки. Виходячи, з визнання факту суб'єктності дитини слідує необхідність визнання факту права свободи вибору дитини, через сприйняття сімейного середовища, як гармонійного.

Тож, на переконання авторки, для коректного визначення суддею свободи вибору дитини, оперуючи принципом, що сформульований Європейським Судом з прав людини, як забезпечення якнайкращих інтересів дитини, необхідно не лише забезпечення права дитини бути вислуханою, а й отримання висновків фахівців з різних сфер, що охоплюють індивідуальні інтереси конкретної дитини, які такі фахівці спроможні висувати в результаті спостереження за розвитком дитини в динаміці протягом певного проміжку часу.

Підсумовуючи, приходимо висновку, що в подальшому необхідно здійснити більш ґрунтовне міждисциплінарне дослідження категорії «найкращі інтереси дитини» з метою вироблення рекомендацій щодо визначення процедури в судовому процесі встановлення найкращих інтересів дитини, яка корелюватиметься з категорією та принципом «найкращі інтереси дитини».

Список використаних джерел:

1. Устрицька Н.І., Дільна З.Ф. Зміст принципу найкращих інтересів дитини та його застосування у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1 С. 644–647. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/153> URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.lsej.org.ua/1_2024/155.pdf (дата звернення: 04.05.2025).
2. Корнієнко М. К. Принцип дотримання найкращих інтересів дитини та його застосування у цивільному судочинстві України. *Юридичний вісник*. м. Одеса. Гельветика. 2020. № 1. С. 398–404. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/8b4ad2cd-e63d-44eb-b621-b6cd830d0918> (дата звернення: 04.05.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 17 жовтня 2018, справа 402/428/16-ц: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77361954> (дата звернення: 04.05.2025).
4. Конвенція про права дитини: № 995_021 в редакції 16.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 04.05.2025).
5. Сімейний кодекс України: № 2947-III в редакції 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 04.05.2025).
6. Case of X and others v. Slovenia (Applications nos. 27746/22 and 28291/22) Article 44 § 2 of the Convention) 19 березня 2025 року: веб-сайт. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-238568%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-238568%22]}) (дата звернення: 04.05.2025).
7. Постанова Верховного Суду від 28 грудня 2020 справа 487/2001/19: веб сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879757> (дата звернення: 04.05.2025).
8. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2020 справа 574/886/18: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87703418> (дата звернення: 04.05.2025).
9. Постанова Верховного Суду від 5 серпня 2020 справа 521/14556/16: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90932482> (дата звернення: 04.05.2025).

10. Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III в редакції від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
11. Справа "Хант проти України" (Заява N 31111/04) Страсбург, 7 грудня 2006 року: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_126#Text (дата звернення: 04.05.2025).
12. Петрович Ж. Датченко Н. Забезпечення найкращих інтересів дитини в умовах війни в Україні. *Вісник. Humanitas*. 2023. №3. 70–78. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.3.11> URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1275> (дата звернення: 04.05.2025).
13. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар та ін. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с. URL: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0%D1%80_%D0%9C.%C2%A0%D0%90.%D0%A4%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%AF.%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_\(2\).pdf](chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/%D0%91%D0%BB%D1%96%D1%85%D0%B0%D1%80_%D0%9C.%C2%A0%D0%90.%D0%A4%D0%9B%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A4%D0%AF.%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_(2).pdf) (дата звернення: 14.04.2025).
14. Сухомлинський В.О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей. Харків: ВД ШКОЛА, 2018. 576 с.
15. Загальний коментар No 14 (2013) щодо права дитини на приділення першочергової уваги найкращим інтересам дитини (пункт 1 статті 3). URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.refworld.org/sites/default/files/attachments/64e4da0e4.pdf> (дата звернення: 04.05.2025).